

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KARADENİZ'DE RUM FAALİYETLERİ VE SİVİL TEPKİ

Dr. Mustafa BALCIOĞLU*

XIX. yüzyıl; Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altında yaşayan çeşitli toplulukların ve azınlıkların bağımsızlık yolunda harekete geçtikleri bir dönem olmuştur. 1877-1878 Türk-Rus Harbi'nde uğranılan yenilgi, Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımları ve Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşmak amacıyla yaptıkları tahrikler, bağımsızlık hareketlerini kamçılayıcı bir rol oynamıştır.

XX. yüzyıl başlarında ayrılıkçı eylemler, Anadolu topraklarına da yayılmıştır. Bu dönemde bağımsız bir devlet kurmak amacıyla harekete geçen gruplardan biri de Doğu Karadeniz'deki ayrılıkçı Rumlardı. Amaçları Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Karahisarî Şarkî, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat Sancaklarını tamamen; Erzurum Vilayeti, İspir ve Bayburt Kazalarını kısmen yine Erzincan Sancağı'nın Refahiye ve Kuruçay Kazalarını tamamen; Sivas Vilayetiyle, merkez Koçgiri, Hafik, Yenihan Kazalarını kısmen ve Kastamonu Vilayeti'nin Tosya ve Taşköprü Kazalarının bütünü, merkez ile İnebolu Kazasını kısmen içine alan bölgede Pontus Devleti'ni yeniden diriltmekti¹.

Bu bölgede yaşayan Ortadoks Hristiyanlar, daha 19. yüzyılın başında, başta kilise olmak üzere, yeni burjuvazinin işbirliği ile Anadolu'da yaşayan diğer ırkdaşları gibi, Yunan ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlamışlardır².

* Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi.

1. ATASE Arş., Kls. 1880, Ds. 20, Fhr. 5.

2. Stefanos Yeranos, "Pontus Meselesi", (1912-1923) Toplum ve Bilim, Güz, 1988, s. 34.

Kendilerini yaşayan bir ölü sayan Rumlar³, amaçlarını gerçekleştirmek için, Yunanistan ve A.B.D.'nin de yardımıyla ilk Pontus kuruluşunu 1904 tarihinde İnebolu'da gerçekleştirdiler. Rum asıllı A.B.D.'li bir papaz olan Klematyos, Pontus Cemiyeti'ni kurdu. Aynı tarihlerde, Merzifon-Amerikan Koleji'nde de Pontusçu iki cemiyet kuruldu. Bunlardan birisi, Rum İrfan Kulübü, diğeri ise Pontus Kulübü'dür. Ayrıca Pontus adlı bir dergi de yayınlanmaya başlandı⁴.

II. Meşrutiyet'le birlikte, Pontusçular davalarını kuvveden fiile döndürebilmenin mümkün olduğunu gördüler. Nitekim, Bizans'ı tekrar diriltmek sevdasında olan Yunanistan ile bölgenin tütünleri ve misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenen A.B.D.'nin teşvik ve himayesindeki Rumlar, Meşrutiyet'in ilânından sonra bölgede daha bir örgütlendiler. Trabzon'da Pontus Muavenet Cemiyeti, Samsun Muhacirin Cemiyeti, Amasya'da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti, Samsun Teceddüd ve İhya Cemiyeti ve Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba'da şubeleri bulunan Müdafaa-i Meşrûta Cemiyeti'ni kurdular⁵.

Sözkonusu cemiyetlerden bir kısmı, maksadın gerçekleştirilmesi için silahlı eylem yapmak üzere kurulmuşlardı. Bunun yanı sıra Rumlar bölgedeki ekonomik hayatı da denetimleri altında tutuyorlardı.

Bölgede yapılan başlıca ekonomik faaliyetler olan, tütün ve fındık üretimi ile bunlara eklenebilecek kıyı taşımacılığını, yine Rusya ve İran'la yapılan ticareti elinde bulunduran Rum burjuvazisiydi. İç bölgelerdeki Rumların kıyıya inmesi, hem kıyıdaki Rum nüfusun artmasını sağladı, hem de ekonomik hayatta Rumların üstünlüklerini pekiştirdi. Öyle ki Samsun şehrinde, Belediye Meclisi'nin yedi sandalyesinden altısı Rumlara aitti. Yine Ticaret Odası'nın idare heyetinde 4 Rum, 3 Ermeni ve 1 Türk, Ziraat Meclisi'nde ve 6 Rum ve 2 Türk üye vardı⁶.

3. D. Economides, The Pontus And Right Claims of itsweck population, (Topographical-Etnographical And Historical Study With two Maps And Various Statisties, Constantipople,) August, 1920, s. 49.

4. Pontus Meselesi, Teşkilat-Rum Şekâvet ve Fecayii-Hükümetin İsttilâat ve Tedabiri Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ank, 1338 (1922), s. 45, 46.

5. T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 8.

6. Yerasimos, a.g.m., s. 35.

Rumlar ticareti hayatın yanında, toprağı da ellerine geçirmek için uğraşmaktadırlar. Nitekim 1873 yılında yapılan sayımda %20 nisbetinde toprağına sahip olan Rumlar, hile ve desiseler, meşru ve gayr-i meşru yollarla %5 İslâm arazisine sahip olmuşlar ve bir kısmını da rehin almışlardı⁷.

Bir yandan ekonomik gücü ellerine geçiren, öte yandan siyasî örgütlenmeyi gerçekleştiren Rumlar, mevcut otoriteye başkaldırma aşamasına gelmişlerdi. Nitekim Balkan Savaşı ile birlikte bu fırsat da ellerine geçti. Sözkonusu savaş, Pontus meselesinin kökenini teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilân ettiği seferberlik, kendilerine kurtarıcı olarak tanıtılan ordulara karşı savaşıma zorunluluğı getirdiğı için, Rumlar kitleler halinde silahlı ya da silahsız olarak köylerine kaçmışlardır. Köylerinde yaşamaya cesaret edemeyen Rumlar ailelerini korumak ve tarla işlerine yardımcı olmak amacıyla, köylerinin civarında kaldılar. Böylece kendiliğinden ilk çeteler kuruldu⁸.

Pontusçuların mevcut otoriteye ilk başkaldırıları da Balkan Savaşı ile ilgilidir. Osmanlı Devleti savaş esnasında bölgeye Arnavut muhacirleri getirmişti. Muhacirlerin iki Rum köyüne yerleştirilmek istenmesi üzerine Rumlar isyan etmişler ve silahlı olarak Samsun'a saldırmışlardır. Bir papaz idaresinde bir müfreze silahlı olarak Samsun'a gelince, Canik Mutasarrıfı da iznibat kuvvetleriyle bölgeye gelmiştir. Mutasarrıf, Rumların böylesine başkaldırmalarının kanuna uygun olmadığını söylemeye çalışırken, papaz değnekle Mutasarrıf'ın elindeki kitaba vurmıştır. Bu davranış, Rumların artık otoriteyi tanımayacaklarının göstergesi olmuştur. Bu arada meydana gelen çatışmada ihtiyar bir Rum yaralanmış, ancak kaldırıldığı hastanede ölmüştür. Bu olayı fırsat olarak gören Rumlar 30.000 kişilik muazzam bir cenaze merasimi düzenleyerek, ölüyü Samsun'da dolaştırmışlardır⁹. Bu gösteri, bir anlamda daha sonraları yapacakları ayaklanmanın provası niteliğindedir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılan seferberlik çağrısına uymayan, ya da sonradan birliklerinden kaçan Rumlar dağlarda buluşup, çeteler oluşturdular. Sözkonusu çeteler, bölgenin Türk halkı üzerine saldırarak onları, sindirmeye çalıştılar. Özellikle Bafra muntkasında Nebiyan Dağı'nı üs seçen Rum çeteleri Türk köylerini

7. T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 4.

8. Yerasimos, a.g.m., s. 36.

9. T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 8.

yaktılar, halkı katliama uğrattılar. Öyle ki Nebiyan mıntikasındaki altı Türk köyünden birisi olan yüzelli haneli Çağşur Köyü'nü basan Rumlar çocuk, ihtiyar demeden 367 Türk'ü öldürüp; tek ev kalmamak üzere bütün köyü yaktılar. Diğer köyleri de yakan Rumların katliamından kaçan 2000 kişinin, öteki Türk köylerine yerleştirilmesi zorunda kalındı. Bölgede Türkler tarlalarına dahi gidemez olmuşlardı. Rum çeteleri sadece Nebiyan mıntikasında faaliyet göstermiyorlar, bunun yanında başka başka çeteler Samsun ve Amasya bölgesinde de Türklere taarruz ve tecavüzlerde bulunuyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı içerisinde bir yandan Türk halkını katliama uğratan Rumlar; öte yandan Osmanlı Devleti ile savaşta bulunan Ruslara casusluk yaptılar ve Türk cephesi gerisinde aktif düşmanlık hareketlerinde bulundular¹⁰. Rusları Samsun'u işgal etmeleri için davet eden Rumlara, Ruslar bir hayli silah verdiler. Söz konusu silahlar, Millî Mücadele esnasında çıkardıkları isyanda da kullanılacaktır.

Rumların Ruslara yaptığı casusluk faaliyetlerinin önünü almak için bir çok tedbirler alındı. Bu çerçevede, sahil şeridindeki şehirlerde Rum kayıkçılar hakkında emin olup olmadıklarına dair tahkikat yaptırıldı. Ardından bütün kayıklar kefalete bağlandı. Rumların deniz yoluyla yolculuk yapmaları da men edildi. Giresun Rumlarının Giresun-Keşap; Ordu Rumlarının Ordu-Piraziz yolu üzerinde askerî erzak naklinde görevlendirilmeleri emniyet açısından uygun görülmediği için bu işin Türklerce yerine getirilmesine karar verildi. Bu tedbirlerin yanısıra sahilde sabit polis karakolları kuruldu. Devriye kolları teşkil edildi. Balık için yalnız Türk kayıklarının ve itimada şayan kimselerin denize çıkmalarına izin verildi¹¹.

Yukarıda sözü edilen tedbirlerin alınmasına rağmen Rumların casusluk, çetecilik ve firar olayları önlenememiştir. Rum faaliyetlerinin savaşın sonucuna etki eder bir hale dönüşmesi, bölgenin asayiş ve inzibatını bozması üzerine Osmanlı Devleti daha etkili tedbirler alma çalışmalarına başladı. Bir yıl önce Doğu cephesinde Ruslara casusluk yapan ve Türk ordusuna savaş açan Ermenilere karşı alınan tedbirlerin bu defa Rumlara da uygulanması kararlaştırıldı. Buna göre Türk Ordusuna savaş açan ve düşmana casusluk yapan Rumlar daha içerideki bölgelere nakledileceklerdi.

10. Mustafa Balcıoğlu, *Millî Mücadele Strasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ank., 1991, s. 67.

11. ATASE Arş., Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 1. 11.

Nakil işlemi, Kamacan Dağı, Deve Boynu, Kolaz Dağları, Ziganana Kordunu, Horos Dağı kuzeyindeki Rum köyleri ile Canik Sancağı dahilinde firarileri saklıyan, Giresun'da çetecilik yapan Rumlara uygulanacaktı¹². Harbiye Nazırı Enver Paşa nakil kararına "evet" demekle birlikte, sözkonusu kararın casusluk edenleri, çetecilik yapanları ihtiva etmesini, bütün Rumlara teşmil edilmemesini belirtti.

Mahallî yetkililer, naklin bütün Rumları kapsamasını istiyorlardı¹³. Ancak Harbiye Nazırı bu düşüncenin uygulanmasına engel oldu. Enver Paşa 12 Mart 1916'da verdiği emirle, yukarıda da ifade edildiği gibi nakil işlemine tabi olacakların casusluk ve çetecilik yapanları kapsamasını bildirdi¹⁴. Osmanlı Devletinin yetkili makamları, Rum naklinin emniyet içerisinde yapılması, Rum halkın can va mal güvenliğinin temin edilmesi için uygulamaya geçmeden önce bütün tedbirleri aldı. Nitekim Trabzon Valisi daha 9 Mart 1916'da verdiği bir emirle; Rumların tahliyesi sırasında hiç bir problemin çıkmamasını, naklin jandarma subayları ve erleri ile muktedir memurlar nezaretinde yapılmasını istedi.

Bunun yanı sıra, nakilde fenalık yapanlar kurşuna dizdirilecekti. Jandarmalar ve zabitan tard edilerek tutuklanacak ve Divan-ı Harbe gönderilecek, ahaliden fenalık yapanlar dahi astırılacaktı. Göç sırasında Rumların mal ve can güvenliğinin sağlanması, her türlü tecavüzden masun kalmaları Erzurum ve Sivas'taki yetkililere de yazıldı¹⁵.

Osmanlı Hükümetinin aldığı tedbirlere rağmen casusluk ve çetecilik yapan Rumların 9 Mart 1916'da daha içerilere sevkine başlandı¹⁶. İleriki tahrirlerde nakle karşı Giresun ve Canik'te bir takım mukavemet hareketleri görüldüyse de etkili olamamıştır¹⁷. Rumların dahile sevkî sırasında önemli bir olay meydana gelmemiş, emniyet içerisinde yeni yerlerine ulaşmışlardır¹⁸.

12. A.g. Arş., Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 1.4.

13. A.g. Arş., Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 1.8.

14. A.g. Arş., Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 1.9.

15. A.g. Arş. Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 1.

16. A.g. Arş. Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 1.2.

17. A.g. Arş. Kls. 2883, Ds. 336, Fhr. 4.2.

18. Yerasimos, a.g.m. s. 40.

Yerasimos makalesinde Rum naklinin muhtemelen Ekim 1916 sonlarında kararlaştırıldığını, Kasım da halka duyurulduğunu 16 Kasım'dan itibaren uygulamaya konulduğunu belirtmektedir. Halbuki bölgede Ruslara savaş içerisinde casusluk yapan, Türk Ordusuna karşı çetecilik faaliyetinde bulunan Rumlar Trabzon'un Nisan 1916'da Rus işgaline uğramasından bir süre önce dahile nakledilmişlerdir.

Ne varki nakle uğramayan Rumlar bu defa casusluk ve çetecilik faaliyetlerine başlamışlardır. Bu noktada, Giresun Rumları daha faal şekilde çaba göstermişlerdir. Giresun'daki faaliyetlerin bölgedeki diğer Rumlara da emsal teşkil etmesinden endişe duyan askerî makamlar gerekli tedbiri almışlardır. Giresun ve civarında Rumculuk faaliyetlerini önleme görevi asker destekli sivil güçlere verilmiştir. Bunlar arasında en ünlüsü, İttihat ve Terakki mensubu Topal Osman ve yardımcısıdır.

Giresun'lu Osman Ağa, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte topladığı gönüllüler ile Teşkilât-ı Mahsusa alayına katılarak, ülke savunmasında büyük yararlıklar göstermiştir. Türk Ordusunun ruslar karşısında gerilemesi ve Harşıt mevziine çekilmesinden sonra da askerî makamlar ile özellikle Albay Hacı Hamdi'nin komuta ettiği 37. Fırka ile ilişkileri devam etmiştir. 37. Fırka'nın görevlendirmesiyle cepheden kaçan firarilerin yakalanıp geriye gönderilmesini sağlayan Topal Osman, bu suretle birliklerin zayıflamasını önlemiştir. Yine Topal Osman, Haziran 1916'da Giresun'da Ruslara casusluk yapan bir Rum casusluk grubunu yakalayıp 37. Fırka'ya teslim etmiştir¹⁹. Bununla birlikte, Topal Osman'ın 37. Fırka Komutanlığı tarafından firari tabiki ve casus işleri ile görevlendirilmesi mülki makamlarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Trabzon Valisi Cemal Azmi başta olduğu halde, Giresun mutasarrıfı Topal Osman'ın hükümet işlerine müdahale ettiğini ve 37. Fırka'ca himaye olunduğunu belirterek, onun Giresun'dan kaldırılmasını istemiş ve şikayetlerini 3. Ordu'ya iletmiştir²⁰.

Mülki makamların, 37. Fırka'yı da suçlayan bu şikayetleri üzerine Topal Osman ifadesi alınmak için Sivas Divan-ı Harbine çağırılmıştır. Topal Osman'ı getirmekle de Menzil Müfettişliği görevlendirilmiştir²¹.

Topal Osman'ın Sivas Divan-ı Harbine çıkarılması kararı üzerine, 2. Kafkas Kolordusu ve 37. Fırka Komutanları harekete geçtiler. 2. Kafkas Kolordusu Komutanı 16 Haziran 1916 tarihli 3. Ordu'ya yazısında: "Şimdiye kadar 37. Fırka'ya malen ve bedenen hizmeti olan Topal Osman'ın, bizzat takip ve ihbar ile ayaklanmalarını kolaylaştırdığı ve fakat tedbirsizlik yüzünden mahalli hükümet

19. A.g. Arş., Kls. 2888, Ds. 362, Fhr. 5.

20. A.g. Arş., Kls. 2888, Ds. 362, Fhr. 5.1.

21. A.g. Arş., Kls. 2888, Ds. 362, Fhr. 5.2.

yetkililerinin elde edemediği casuslar meselesinden dolayı henüz iyi olmamış, arızalı vücutları ile aylarca yollarda süründürülmesi uygun olamayacağından konunun burada çözümünün mümkünse bildirilmesini" istedi²². Aynı şekilde, 37. Fırka Komutanı Miralay Hacı Hamdi'de 3. Ordu Komutanlığına başvurdu. Topal Osman'ın firkaya yaptığı hizmetleri belirttiği yazısında, Balkan muharebesi esnasında muharebe meydanında kazandığı yarası hâlâ işlerken, yarının tesiri ile cansız bir ceset halinde sürüklediği bacağını, iştirak eylediği gaza için bir işaret sayan Topal Osman'ın, adi bir mücrim gibi görülmesinin doğru olmayacağını" savundu²³. Topal Osman'ın Sivas Divan-ı Harbine çıkarılmasına karşı olan bu girişimlere rağmen, 3. Ordu Komutanı söz konusu şahsın 16 Temmuz 1916'da hemen Sivas'a gönderilmesini istedi. Bunun üzerine 25 Ağustos'ta Topal Osman Sivas Divan-ı Harbine çıkmak üzere Giresun'dan yola çıkarıldı. Yapılan muhakemede Topal Osman'ın bir süre göz altında tutulmasına karar verildi. Ancak, daha sonra yani mütareke sonrası gelişen olaylar, Topal Osman'ın haklılığını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda sahil şeridindeki Rumlar, Yunanistan ve İtilâf Devletler'nden aldıkları destekle bölgedeki Türklere karşı bir katliama girişmişlerdi. Bu bölgede bir de devlet kurma amacını güden Rumlara yine Topal Osman karşı çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi yine Topal Osman Rum saldırganlığına karşı askerî makamların desteğini kazanmıştır. Bu defa o dönemden farklı olarak daha üst makamların yani T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın ve Genelkurmay Başkanlığı'na vekâlet eden Fevzi Paşa'nın da Topal Osman'a destek verdikleri gözlenmektedir²⁴.

Hem Birinci Dünya Savaşı sırasında hem de Millî Mücadele sırasında Rum çetelere karşı Türk Askerî makamlarının sivil güçlere dayanması ve onları desteklemesi büyük oranda yararlı olmuştur. Bu şekilde, Batılı devletlerin desteğinde yıllardan beri sürdürülen Pontus devleti kurma emeline karşı bölgenin Türk halkının mücadelesine katılımı sağlanmıştır. Ayrıca askerî birliklerin güçlerini dağıtması bu şekilde önlenmiş, ayrılıkçı Rumlara karşı yapılan mücadele meşruiyet zeminine oturtulmuştur.

22. A.g. Arş., Kls. 2888, Ds. 362, Fhr. 1.41.

23. A.g. Arş., Kls. 2888, Ds. 362, Fhr. 1.42.

24. Balcıoğlu, a.g.e., s. 245.

